

УДК 37.01

Г. Г. Шевцова,

аспірант

(Херсонський державний університет)

shevcova205@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6173-2449

ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У даній статті розглядається сутність методики "Філософія для дітей", схарактеризовано "Філософію для дітей" як парадигму рефлексивної освіти, визначено її методологічні принципи. Встановлено головну особливість даної методики - не запам'ятовування інформації, а її активне "творення", що вимагає інтелектуальних зусиль, головний принцип - перетворення групи дітей на "спілку дослідників", для якої характерним виступає діалог у навчанні.

Доведено актуальність педагогічних ідей В. Сухомлинського в аспекті формування критичного та креативного мислення в учнів початкової школи.

Ключові слова: філософія для дітей, спілка дослідників, діалог, критичне мислення.

Постановка проблеми. Головним завданням сучасного освітнього процесу є підготовка молодого покоління до викликів сьогодення, до свідомої та відповідальної участі в демократичному устрої, який спонукає громадянина самостійно приймати рішення, бути здатним до самопроєктування та самореалізації. Такі перетворення актуалізують важливість філософської складової в навчанні та вихованні молоді та роблять необхідним впровадження в зміст шкільної освіти методики "Філософія для дітей", яка націлена на формування критичного, креативного та піклуючого мислення в підростаючого покоління.

На сьогоднішній день методика "Філософія для дітей" втілюється в життя в більш ніж 60 країнах світу. За визначенням О. Сухомлинської, "під філософією для дітей розуміють кардинальні питання філософії (як онтології, так і гносеології), але поставлені і розв'язувані в дусі дитячого мислення професійними педагогами-філософами, що створили чи створюють продуману систему ознайомлення, введення дітей у пізнання й оволодіння світом мови дитинства" [1: 8].

Українські дослідниці Н. Адаменко та Ю. Кравченко зазначають, що філософія тут постає не предметом дослідження, а засобом розмірковування про світ і орієнтації в ньому. Установа на тісний зв'язок філософії з практикою передбачає відмінну від традиційної парадигми навчання, а саме: основна увага фокусується не на запам'ятовуванні інформації, а на активному "творенні" філософії, що вимагає зусиль з боку інтелекту, розв'язання проблем, пов'язаних з реальною життєдіяльністю дітей [2: 189].

"Філософія для дітей" це, за словами Н. Адаменко, розвиваюче навчання, а її методологічними принципами стають: 1) навчання філософствуванню, а не філософії; 2) проблемна подача філософського знання; 3) перетворення колективу (групи, класу) в "спілку дослідників" та організація розмови за принципом сократівського діалогу; 4) у якості матеріалу використовуються життєві ситуації [2: 189].

Але ми не можемо назвати Н. Адаменко, Ю. Кравченко піонерами розробки та впровадження в освітній процес методики "Філософія для дітей" на території України. Свого часу свої думки щодо філософії в навчанні та вихованні молоді висловлював класик вітчизняної педагогіки В. Сухомлинський.

З огляду на це було визначено **мету статті** - проаналізувати актуальність педагогічних ідей В. Сухомлинського в сучасних підходах до методики "Філософія для дітей".

Виклад основного матеріалу. Засновником "Філософії для дітей" вважається МонклерМетью Ліпман (1970). Автор розробив методику, яка вчить дітей філософувати, а не філософії як такої. За його теорією дитина оволодіває мистецтвом мислити, формуючи інтелект; мистецтвом переживати, формуючи екзистенційну сферу; мистецтвом жити, формуючи ціннісний і духовний світ людини. Головною особливістю даної методики є не запам'ятовування інформації, а її активне "творення", що вимагає інтелектуальних зусиль [3].

У своїх роботах Ліпман наполягає на необхідності застосування "Філософії для дітей" не лише для навчання і виховання школярів, але й для дітей дошкільного віку. Така ідея знайшла своє продовження в дослідженнях учня М. Ліпмана, а зараз президента організації "Філософія для дітей та молоді" в Азії та на території Тихого океану професора Джин Ван Парка. Своїми практичним розробками вчений доводить, що навчання вже не є процесом засвоєння готової інформації, а перетворюється на процедуру створення, конструювання та аналізу знання під час роботи в класі.

Поряд з М. Ліпманом над даною методикою працювали Ф. Кем, Г. Метюс, М. Прічард, Р. Рід, Е. Шарп. У Росії цією проблемою займаються М. Адріанов, Н. Юліна. В Україні методику "Філософія для дітей" досліджують Н. Адаменко, Ю. Кравченко, О. Сухомлинська.

З наукових джерел відомо, що В. Сухомлинський мав свої напрацювання з проблеми філософського пізнання й опанування світу дитиною. Всій його творчості були властиві риси української філософії:

антеїзм, кордоцентризм, екзистенціалізм. Як Антей був непереможений, коли був зв'язаний із матір'ю-землею, так і педагогіка, філософія, історія, література будуть впливати на душу дітей; і поки вся культурна, педагогічна, філософська, літературна діяльність буде зв'язана з народом, вона буде творчо розвиватися і практично втілюватися в життя [4: 10].

Інша риса, характерна творчій спадщині педагога - кордоцентризм. "Твори Василя Сухомлинського, зауважує Н. Дічек, засвідчують, що він став своєрідним продовжувачем філософської кордоцентричної традиції Г. Сковороди в культурному полі засобами педагогіки. У його тлумаченні поняття серця і душі людини є синонімами внутрішнього світу особистості. У радянські часи, коли і слово "душа", і його глибокий екзистенціальний зміст не були в загальному філософському вжитку, Василь Олександрович звертався до проблеми розвитку духовного життя дітей, визначаючи духовність як визначальну, провідну якість особистості, що має бути сформована в процесі педагогічно продуманого морально-етичного виховання" [4: 10].

Через усю літературну спадщину Сухомлинського проходить лінія духовності та моральності. У своїх творах автор розкриває життєво необхідні філософські поняття - душа, совість, добро. Василь Олександрович наполягав, що розум без сердечності, знання без моральності свідчать про бідність та бездуховність особистості. У "Хрестоматії з етики" учений вперше в історії радянської педагогіки звернувся до таких етичних категорій і понять як народження і смерть людини, сенс життя, зло, горе, біда, страждання, відчай, любов, совість, терпимість у загальнолюдському розумінні цих феноменів.

У своїй педагогічній практиці В. Сухомлинський постійно звертався до вчителів з думками про шляхи формування моральної свідомості крізь призму ідей добра й обов'язку (повинності), звертаючись до досвіду народу, історії, шкільного життя. Велике місце в літературній спадщині Василя Олександровича посідає питання виховання любові, поваги і вірності рідним та близьким, потреби людини в людині, почуття жалю, співчуття, доброзичливості тощо.

Система викладання "Філософії для дітей" М. Ліпмана передбачає обгортання філософських питань у літературну форму, адаптовану для дітей різного віку. М. Ліпман і його співробітники створили для маленьких читачів казкові повісті та оповідання, в яких герої змушені вирішувати складні світоглядні проблеми, що подаються у вигляді "філософських завдань" [3: 10].

У книжках В. Сухомлинського реалізуються складні задачі підведення дитини до осмислення основ природного і соціального світу, місця і призначення людини в ньому, питання пізнання і самопізнання, що власне й становлять предмет філософії як особливого різновиду духовної культури [9: 670].

Такі оповідання "Соромно перед соловейком", "Для чого кажуть "спасибі", "Як же все це було без мене" були побудовані на принципах розвивального навчання, та були спрямовані всередину дитини, на її самопізнання та саморефлексію.

Окремим аспектом "Філософії для дітей" виступають казки В. Сухомлинського, які пройняті глибоким екзистенціальним змістом. Ці літературні форми спрямовані на формування в дітей відповідних ціннісних орієнтацій, що базуються на філософській рефлексії наукового світогляду. Про це засвідчує останнє видання збірки творів для дітей В. Сухомлинського "Я розповім вам казку... Філософія для дітей", яку підготувала його донька О. Сухомлинська [5: 24].

Василь Олександрович створював казки переважно для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, бо був переконаний, що з раннього дитинства необхідно привертати увагу, докладати зусилля до формування моральних уявлень про добро і зло, моральних цінностей.

Так само як і М. Ліпман педагог стверджував, що "Філософія для дітей" повинна починатися ще з дошкільного дитинства "не тоді треба починати говорити про виховання моральної свободи, коли в людини вуса пробиваються, а тоді, коли справжній зміст поняття вільний викликає здивування й захоплення, примушує подивитися на самого себе" [6: 269].

Що таке щастя в очах маленької людини? Кожна малеча бачить його по-своєму. У творах "Яке щастя", "Найщасливіший листочок", "Материнське щастя", "Які ж ви щасливі!" В. Сухомлинський доводить, що необхідно розтлумачити дитині, що щастя – це не обов'язково багато іграшок, цукерок, грошей, інших благ. Щастя – це коли діти не плачуть, коли мама-гуска навіть з пораненими крилами може бути щасливою, бо її гусенята в безпеці, коли старий учитель почувається щасливим, бо певен: на його майбутніх учнів чекають пізнання та відкриття прекрасного навколишнього світу.

У кожній казці, оповіданні Василя Олександровича порушуються присутні питання буття людей. Так, у казці "Скрипка і Місячний Промінь" проголошується велич людини, у тріаді "Скрипка-Гра-Людина" педагог підводить маленьку особистість до думки, що все залежить від людини, все нею здійснюється.

Зміст згаданих малих літературних форм не лише відповідають певному віку дітей, а отже й рівню їхніх уявлень і напрямам інтересів (дошкільнята, учні 1-2-х, 3-4-х, 5-7-х, 8-10-х класів), а й за допомогою художніх образів збуджує роботу серця й думки вихованців. Тобто, як стверджує О. Сухомлинська, "сам Василь Олександрович розглядав оповідання і казки передусім як художньо-ілюстративну складову етичного виховання" [2: 6]. Тонко розуміючи душу дитини, потенціал й енергетику слова, педагог зумів так викласти у творах зазначеного жанру моральний сенс певних життєвих ситуацій, явищ, випадків,

вчинків, що повчальність не постає на першому плані, залишається ніби прихованою. Водночас відбувається передача етичних максим, моральних законів і правил від вихователя до вихованця шляхом сприйняття їх "розумом серця", через "вогник почуття" [4: 10].

Перед педагогом постає завдання пояснити учню, збудити в нього власне ціннісне ставлення й сформувати розуміння непростих життєвих ситуацій. Реалізація такої мети відбувалась під час бесіди, колективного обговорювання змісту прочитаного. Жоден такий урок не обходився без дитячих запитань і спільних відповідей, без "Сократівського діалогу".

Одним із принципів "Філософії для дітей" є перетворення групи дітей на "спільку дослідників" для якої характерним виступає діалог у навчанні. Щоб відбулося дослідження, учасники повинні розмірковувати, вв'язуватися в логічні ходи. Таким чином, учні засвоюють основи логіки, отримують навички аргументації та контраргументації, здатності міркування в діалозі. "Філософський діалог – це значно більше, ніж лише бесіда, це – діяльність, участь у запитуванні, спосіб критичного мислення та спільної рефлексії. Це допомагає розвинути засоби дослідження першопричин, правил і припущень і бути дійсно креативним у віднайденні нових шляхів розв'язання проблем" [7: 178]. "Творити філософію" означає стимулювати допитливість про лінгвістичний образ ідеї чи поняття, отримувати задоволення від мовленнєвої гри, відкриваючи нові горизонти свободи сприйняття світу [7: 283].

Як продовжувач філософської кордоцентричної традиції В. Сухомлинський доводив, що головним завданням школи повинно бути не тільки передача знань, а й "відкрити перед кожним, навіть перед найбільш пересічним, найбільш важким в інтелектуальному розвитку вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини, виявити себе, заявити про своє Я, черпати сили з джерела людського достоїнства, почувати себе не обділеним, а духовно багатим [6: 73].

Видатний педагог В. Сухомлинський у порадах учителю пише про те, що нема й бути не може абстрактного учня, – "Уміння правильно визначити, на що здатний кожен учень у даний момент, як розвивати його розумові здібності в дальшому, – це надзвичайно важлива складова частина педагогічної мудрості" [7: 276].

Висновки. Отже, реформи, які відбуваються в освітній системі нашої країни вимагають нових розробок і впровадження в шкільний курс методик, які б сприяли розвитку критичного, креативного мислення, виховували моральність, особисту відповідальність, внутрішню свободу. Саме такою методикою є "Філософія для дітей", яку В. Сухомлинський починав реалізовувати в процесі навчання і виховання підростаючої молоді в 50-60 роки минулого століття. Всі його нароби з даної проблематики залишаються актуальними й досі, тому нагальним постає завдання подальшого дослідження педагогічних ідей Василя Олександровича в контексті "Філософії для дітей" та впровадження отриманих результатів у програму сучасної української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинська О. Філософія для дітей як педагогічна проблема / О. Сухомлинська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2002. – № 2. – С. 8–19.
2. Адаменко Н. Історія знайомства української педагогічної аудиторії з методикою "філософія для дітей" / Н. Адаменко // Філософія освіти. - 2014. - № 2 (15). – С. 188–195.
3. Наріжний Ю. Чи будуть діти в Україні навчатись філософії в школі? / Ю. О. Наріжний // Постметодика. – 2013. – № 6 (115). – С. 9–14.
4. Дічек Н. Універсальність педагогічного новаторства В. О. Сухомлинського / Н. Дічек // Рідна школа. – 2010. – № 3. – С. 8–11.
5. Світельська-Дірко С. В. Виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / Світельська-Дірко Світлана Володимирівна. – Житомир, 2017. – 228 с.
6. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину / В. Сухомлинський. - К. Рад. Школа, 1976. – Вибр. твори в 5 т. - Т.2. – С. 147–414.
7. Адаменко Н. "Спільнота дослідників" М. Липмана : філософські запитання, обговорення, аргументації та контраргументації в устами дітей / Н. Адаменко // Філософія освіти. – 2011. - №1-2 (10). - С. 275–286.
8. Сухомлинський В. Проблеми всебічно розвинутої особистості / В. Сухомлинський. – К. Рад. школа, 1976. – Вибр. твори в 5 т. - Т.1. - С. 53–206.
9. Філософський енциклопедичний словник [уклад В. Шинкарук]. - К. : Абрис, 2002. – 987 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Sukhomlyns'ka O. Filosofiia dlia ditei yak pedahohichna problema [Philosophy for Children as a Pedagogical Problem] / O. Sukhomlyns'ka // Psykholoho-pedahohichni problemy sil'skoyi shkoly [Psychological-Pedagogical Problems of Rural School]. – 2002. – № 2. – S. 8–19.
2. Adamenko N. Istoriia znaiomstva ukrayins'koi pedahohichnoi audytorii z metodykoiu "filosofiia dlia ditei" [History of the Acquaintance of the Ukrainian Pedagogical Audience with the Methodology "Philosophy for Children"] / N. Adamenko // Filosofiia osvity [Philosophy of Education]. - 2014. № 2 (15). – S. 188–195.
3. Narizhnyi Yu. Chy budut' dity v Ukraini navchatys' filosofii v shkoli? [Will Children in Ukraine Learn Philosophy at School?]/ Yu. Narizhnyi // Postmetodyka [Postmethodology]. – 2013. – № 6 (115). – S. 9–14.

4. Dichek N. Universal'nist' pedahohichnoho novatorstva V. O. Sukhomlyns'koho [The Universality of Pedagogical Innovation by V. O. Sukhomlynsky] / N. Dichek // Ridna shkola. [Native School]. – 2010. – № 3. – S. 8–11.
5. Svitel's'ka-Dirko S. V. Vykhovannya tsinnisnykh oriyentatsiy molodshykh shkolyariv zasobamy kazky v pedahohichniy spadshchyni V. O. Sukhomlyns'koho [Svitelska-Dirko S. V. Education of value orientations of junior schoolchildren by means of a fairy tale in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynsky] : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.01 / Svitel's'ka-Dirko Svitlana Volodymyrivna. – Zhytomyr, 2017. – 228 s.
6. Sukhomlyns'kyi V. Yak vykhovaty spravzhnyu liudynu [How to Raise a True Person] / V. Sukhomlyns'kyi. – K. Rad. shkola. [V. Sukhomlynsky. K. Rad. School]. - 1976. – Vybr. tvory v 5 t. T. 2. – S. 147–414.
7. Adamenko N. "Spil'nota doslidnykiv" M. Lipmana : filosof's'ki zapytuvannia, obhovorennia, arhumentatsii ta kontrarhumentatsii vustamy ditei ["Community of Researchers" M. Lipman: Philosophical Inquiries, Discussions, Arguments and Contradictions by the Lips of Children] / N. Adamenko // Filosofiia osvity [Philosophy of Education]. – 2011. - №1-2(10). S. 275-286.
8. Sukhomlyns'kyi V. Problemy vsebichno rozvynutoi osobystosti [Problems of a Fully Developed Personality] / V. Sukhomlyns'kyi. – K. Rad. shkola, [V. Sukhomlynsky. - K. Rad. School]. - 1976. – Vybr. tvory v 5 t. – T. 1. – S. 53–206.
9. Filosof's'kyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary], [uklad V. Shynkaruk. - K. : Abrys]. - 2002. – 987 s.

Шевцова А. Г. Философия для детей в контексте педагогических идей В. О. Сухомлинского.

В данной статье рассматривается сущность методики "Философия для детей", охарактеризовано "Философию для детей" как парадигма рефлексивного образования, определены ее методологические принципы.

Установлена главная особенность данной методики - не запоминание информации, а ее активное "созидание", что требует интеллектуальных усилий, главный принцип - преобразование группы детей в "союз исследователей", для которого характерным выступает диалог в обучении.

Доказана актуальность педагогических идей В. Сухомлинского в аспекте формирования критического и креативного мышления у учащихся начальной школы.

Ключевые слова: философия для детей, союз исследователей, диалог, критическое мышление.

Shevtsova G. G. Philosophy for Children in the Context of V. O. Sukhomlynsky's Pedagogical Ideas.

The main task of the modern educational process is to prepare the young generation for the challenges of modernity, to consciously and responsibly participate in a democratic system that encourages the citizen to make independent decisions, be capable of self-projecting and self-realization. Such transformations actualize the importance of the philosophical component in the education and upbringing of the youth and make it necessary to introduce the methodology "Philosophy for Children" into the content of school education, which is aimed at the formation of critical, creative thinking in the younger generation.

In this article, the Philosophy for Children is described as a paradigm of reflective education, its methodological principles are defined, namely: teaching philosophizing, not philosophy; Problematic submission of philosophical knowledge; Transformation of the collective (group, class) into a "union of researchers" and organization of conversation on the principle of Socratic dialogue; Life material is used as a material.

It is proved that the pedagogical legacy of the classical teacher V. Sukhomlynsky keeps many recommendations on the development of critical, creative thinking and correct judgments in the children of preschool and primary school age, the education of morality, personal responsibility, internal freedom. All the designs of Vasyl Alexandrovich remain relevant in today's hours, so the task is to study the pedagogical ideas of the scientist in the context of "Philosophy for Children" and the introduction of the results into the program of the modern Ukrainian school.

Key words: philosophy for children, research union, dialogue, critical thinking.